

REVOLUȚIA DIN 1821 – O TEMĂ DESUETĂ*

ALEXANDRU MAMINA
(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

La două sute de ani de la revoluția din 1821, desfășurată în Țara Românească, evenimentul stârnește cu siguranță un anumit interes istoriografic. Este însă un interes mai degrabă conjunctural, bicentenarul fiind un prilej de a redescoperi subiectul, pentru că altminteri acesta și-a diminuat progresiv actualitatea în zona cercetării. Contemporanii îi atribuiau însemnătatea unui eveniment fondator pe plan moral, eventual și politic, așa cum transpare dintr-o relatare la cinci ani distanță. „O anule cu leatul 1821 – evoca autorul! Tu cu adevărat, prin intrarea-ți, de ai și pricinuit Românilor amărăciune, dar deodată și deșteptare. Lunile tale, academii s-au închipuit pentru Români, zilele tale învățături..., ceasurile tale dascăli..., iar minuturile tale, ca niște sori luminători s-au înfipt în simțurile Românilor”¹. În general la fel a fost evaluat și de generația pașoptistă, care și-a asumat implicit sau chiar explicit revoluția din 1821 drept moment originar al acțiunii de regenerare națională². Ulterior, istoriografia, și ne vom referi aici mai ales la cea din a doua jumătate a secolului al XX-lea și până către zilele noastre, a identificat acțiunea de regenerare națională cu modernizarea și în particular cu procesul de constituire a statului național, încheiat cu Marea Unire din 1918, revoluția din 1821 figurând în acest parcurs, sau altfel spus în această evoluție structurală, ca expresie politică (reflectare) și totodată ca factor accelerator.

Ca atare, în a doua jumătate a secolului al XX-lea nu numai că revoluția din 1821 a fost abordată constant și din mai multe unghiuri (politic, social, militar etc.), dar semnificațiile sale au fost socotite suficient de importante încât să angajeze controverse continuate, în unele cazuri, și în presa vremii³. Exista, cu alte cuvinte,

* O variantă în limba engleză a articolului a fost trimisă spre publicare în volumul *An Epoch Threshold? The Year 1821 in the History of South-East Europe, at Bicentennial*, edited by Cristian Ploscaru, Gabriel Leanca and Cosmin Mișu, Istanbul, The Isis Press, 2022.

¹ Apud Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, (1985), p. 54.

² Nicolae Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în N. Bălcescu, *Opere*, II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982, p. 109.

³ Pentru o expunere sintetică a lor, a se vedea articolul publicat de Gheorghe Platon în 1982 – *Revoluția din 1821. Opinii în jurul unor controverse*, în Gh. Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, Vol. I, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1995, p. 103–117.

un public mai larg interesat pe problematica discutată, fie și la nivelul tratării de popularizare. (În context, putem să amintim succesul pe care l-a avut o vreme printre nespecialiști revista „Magazin Istoric”). Prima controversă majoră a privit raportul dintre dimensiunea socială și cea națională a revoluției, ca ultimă consecință logică susținătorii caracterului social afirmând că a fost vorba în fond despre o mișcare țărănească, antifeudală, sub conducerea lui Tudor Vladimirescu⁴. Susținătorii caracterului național, în schimb, au evidențiat existența unei opoziții românești antiotomane mai cuprinzătoare din punct de vedere social, care includea pe lângă țărănime și boierimea autohtonă – activă pe terenul memoriilor și al proiectelor de reforme atât înainte, cât și după 1821 –, revoluția fiind așadar produsul acestei opoziții. Ea a fost declanșată la inițiativa boierilor prezenți apoi în Comitetul de oblăduire, personalitatea lui Tudor Vladimirescu detașându-se în postură de lider abia mai târziu, după ce, sub amenințarea intervenției otomane, mai mulți boieri autohtoni au părăsit țara⁵.

A doua controversă majoră, întrepătrunsă până la un punct cu cea dintâi, a vizat legătura dintre revoluția română, Eterie și, pe un plan mai larg, războiul de eliberare al grecilor început de asemenea în 1821, care antrena în ecuația politico-militară a momentului o așteptată intervenție a Rusiei. Sub acest aspect, diferendul a survenit între cei care considerau că revoluția română s-a integrat revoltei balcanice alături de Eterie, având prin urmare un caracter antiotoman, respectiv aceia care apreciau că a fost o acțiune eminentamente antifanariotă, independentă de obiectivele specific grecești ale eteriștilor. Dintre istoricii angajați în dispută, cei mai reprezentativi au fost probabil Andrei Oțetea, respectiv Gheorghe D. Iscru.

Nu intenționăm să reluăm ori să evaluăm aici argumentația cu privire la nici una dintre controverse; nu ne interesează, cu alte cuvinte, conformitatea lor cu „adevărul”. Ceea ce ne interesează este să urmărim gradul de interes suscitată de subiectul revoluției din 1821 până către zilele noastre, în măsura în care interesul față de acest eveniment evidențiază influența relativă (deci nu inevitabilă) a climatului general din societate asupra cercetării istorice. În acest scop am înregistrat numărul de volume, articole, contribuții documentare și reeditări apărute de-a lungul timpului cu privire la revoluția din 1821 și la Tudor Vladimirescu în particular, așa cum se regăsesc menționate în *Bibliografia Istorică a României* și în *Anuarul Istoriografic al României*, corespunzând intervalului temporal 1989–2010 – în primul caz, 2011–2015 – în al doilea. Am încadrat diferitele apariții editoriale într-o perioadă sau alta în funcție de anul înscris pe volum sau pe revistă considerând că atunci au fost elaborate materialele, indiferent dacă volumul sau, mai frecvent, revista se poate să fi apărut la o dată ulterioară celei indicate. Din

⁴ Un exemplu îl oferă vasta monografie a lui Mircea T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Craiova, Scrisul Românesc, 1978. Teza caracterului țărănesc al mișcării avea însă predecesori iluștrii, este suficient să-i amintim pe Alexandru D. Xenopol și Nicolae Iorga.

⁵ Gheorghe Platon, *Revoluția din 1821. Opinii în jurul unor controverse*, și urm., p. 111–114.

acest motiv, un material consemnat, să zicem, în *Bibliografia Istorică a României* pentru anii 1999–2004, dacă a apărut mai înainte, corespunde în numărătoarea noastră anilor 1994–1999. Pe lângă titlurile consemnate în cele două instrumente de lucru, am mai aflat de unul într-un volum colectiv din 1995 (*Miturile comunismului românesc*). Am înregistrat materialele consacrate propriu-zis evenimentelor din 1821 sau personalității lui Tudor Vladimirescu, fără să ne mai referim la studiile în care acestea sunt abordate contextual sau episodic, în cadrul unor tematici mai largi, așa cum se întâmplă mai ales în cazul sintezelor.

Desigur, nu putem pretinde că am realizat o înregistrare exhaustivă, după cum nu excludem nici măcar posibilitatea vreunei scăpări la numărătoarea din instrumentele de lucru amintite. Rămân, mai cu seamă, cinci ani neacoperiți (2016–2020), condițiile epidemiologice și legale restrictive din ultimul timp nepermițându-ne să consultăm fie și măcar o parte a publicațiilor corespunzătoare. Din experiența personală pe terenul cercetării, precum și în calitate de redactor-șef adjunct al unei reviste academice, în contact cu preocupările momentului, credem însă că nu am ratat vreo tendință semnificativă în legătură cu studiul revoluției din 1821. Cât privește anul 2021, îl considerăm mai puțin relevant din punctul de vedere al aplecării către subiect, tratările actuale fiind explicabile mai curând conjunctural, în contextul marcării bicentenarului. Considerăm prin urmare că, în pofida unei eventuale modificări, totalul la care am ajuns este relevant pentru variația în timp a interesului istoriografic față de revoluția din 1821.

Menționăm în continuare numărul volumelor și al articolelor, precum și numele autorilor.

Pentru anii 1989–1994 – volume: 2; articole: 16; total apariții: 18; autori: Dan Berindei, A. Florescu, G.D. Iscru, Eugen Glück, Virgil Joița, Tudor Mateescu, Gheorghe Platon, Alexandru Stănciulescu-Bârda, Marian Stroia, Nicolae Gheorghe Theodorescu, Nestor Vornicescu, Tudor Nedelcu, Constantin Drahenberg.

Pentru anii 1994–1999 – volume: 4; articole: 22; total apariții: 26; autori: Constantin Aricescu, Paul-Emanoil Barbu, Vasile Cărăbiș, Eugen Denize, Nicolae Edroiu, G.D. Iscru, Gheorghe D. Ploscaru, Virgil Joița, Vladimir Osiac, Nicolae Panea, Marian Stroia, Cornelia Tămaș, Cristian Tămaș, Apostol Stan, Vasile Novac, Mirela Șerban, Constantin A. Protopoescu, Paul-Emanoil Barbu, Constantin Bărbulescu, Constantin Șerban, Elena Jianu Tutunaru, Constantin Juan-Petroi, Milviuța Ciaușu.

Pentru anii 1999–2004 – volume: 2; articole: 41; total apariții: 43; autori: Ion Anastasia, Constantin Ardeleanu, Angela Mihaela Bălan, Dan Berindei, Gabriel Croitoru, Cezar Avram, Aurel Pițurcă, Vladimir Osiac, C. Panait-Bălcești, Viorica Ciurea, Paul-Emanoil Barbu, Nicolae Mihai, Tudor Nedelcea, Iustina Burci, Elena-Camelia Zăbavă, Olimpia Boloboi, Elena Colțeanu, Dinică Ciobotea, Paul Cernovodeanu, Ion D. Ciucă, Domnica Ciucă, Ion M. Ciucă, Lucian Cruceanu, Cosmin Lucian Gherghe, Eugen Glück, Francesco Guida, Mihai Ipate, Nicolae Isar, Veniamin Micle, Pavel Mocanu, Tudor Rățoi, Marian Stroia, Constantin

Șerban, Lucia Taftă, Virgiliu Z. Teodorescu, Octavian Ungureanu, N.A. Ursu, Aurel Vaida, Ion Varta, Valeriu Veliman, Ionel Zănescu.

Pentru anii 2004–2006 – volume: 1; articole: 1; total apariții: 2; autori: Georgeta Mada, Claudia Suru.

Pentru anii 2007–2008 – volume: 1; articole: 6; total apariții: 7; autori: Ana Stroescu-Gogălniceanu, Gheorghe Platon, Georgeta Filitti, Marcel Romanescu Vladimir Osiac, Alin Ciupală, C.A. Protopopescu, Dinică Ciobotea.

Pentru anii 2009–2010 – volume: 2; articole: 8; total apariții: 10; autori: Gheorghe D. Iscriu, Vladimir Osiac, Dinică Ciobotea, Ionel Zănescu, Cosmin Lucian Gherghe, Cristian Ploscaru, Tudor Rățoi, Aurelia Vasile, Georgeta Ghionea, Nicolae Leonăchescu, Elena Vasile, Ilie Gorjan.

Pentru anul 2011 – volume: 1; articole: 13; total apariții: 14; autori: Cristian Ploscaru, Tudor Nedelcea, Sevastian Bălescu, Luiza Timeea Bălășoiu, Ramona Hogiu, Onoriu Stoica, Laura Sava, Mite Măneanu, Ileana Cioarec, Iancu Gogâltan, Ioan Golcea, Ilie Gorjan, Iulian Nedelcu, Cornel Boteanu, Visarion episcopul Tulcei.

Pentru anul 2012 – volume: 0; articole: 0; total apariții: 0; autori: 0.

Pentru anul 2013 – volume: 0; articole: 2; total apariții: 2; autori: Dan Falcan, Emanuel Bădescu, Dinu Poștarencu, Ionuț Iliescu, Gheorghe Miron.

Pentru anul 2014 – volume: 0; articole: 1; total apariții: 1; autori: Dinică Ciobotea.

Pentru anul 2015 – volume: 0; articole: 4; total apariții: 4; autori: Vasile Istrățescu, Dinică Ciobotea, Mite Măneanu, Tudor Rățoi.

Ceea ce se observă de la prima vedere este că vârful interesului istoriografic a fost atins între 1999–2004, cu mențiunea că în 2001 s-au împlinit 180 de ani de la revoluție, marcarea acestui moment conducând la elaborarea mai multor materiale decât altădată. Numărul rămâne totuși mare inclusiv în raport cu anul 2011, când în circumstanțe analoage, adică la 190 de ani de la revoluție, nu s-au strâns decât 14 titluri. Se observă, de asemenea, scăderea interesului în ultimele perioade repertoriate, după 2011, vreme de șase ani, înregistrându-se numai 7 apariții. Dacă mai ținem seama că dintre cei 31 de autori care s-au ocupat de revoluția din 1821 și de Tudor Vladimirescu între 2009–2015 cel puțin 10–13 sunt din zona Olteniei (Vladimir Osiac, Dinică Ciobotea, Cosmin Lucian Gherghe, Tudor Rățoi, Georgeta Ghionea, Tudor Nedelcea, Ramona Hogiu, Laura Sava, Mite Măneanu, Ileana Cioarec, probabil Iulian Nedelcu, Ilie Gorjan și Iancu Gogâltan), dacă luăm în considerare împrejurarea că dintre cele 14 titluri din 2011 nu mai puțin de 10 au apărut în „Mehedinți, Istorie, Cultură și Spiritualitate”, Volumul 4, ajungem la concluzia că revoluția din 1821 tinde să devină tot mai mult o temă de interes local, pe fondul unei mai mari afinități regionale față de revoluție și de Tudor Vladimirescu. La Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, în contrapartită, acolo unde au lucrat doi autori reprezentativi pentru interpretarea chestiunii – Andrei Oțetea și

Dan Berindei –, în ultimii 25 de ani nu a mai existat nici un proiect de cercetare consacrat evenimentelor de acum două secole.

Constatăm prin urmare o cădere în desuetudine a subiectului revoluției din 1821, în special printre tineri, pentru că un alt aspect relevant care se degajă din lista autorilor amintiți este că majoritatea celor interesați de subiect în ultimul timp sunt mai vârstnici, născuți până în 1973 inclusiv. Dintre cei a căror dată de naștere am putut-o afla, aceștia sunt Gheorghe D. Iscriu (1937), Vladimir Osiac (1941), Dinică Ciobotea (1947), Ionel Zănescu (1948), Cristian Ploscaru (1969), Tudor Rățoi (1953), Tudor Nedelcea (1945), Sevastian Bălescu (1948), Mite Măneanu (1948), Cornel Boteanu (1951), Visarion, episcopul Tulcei (1959), Dan Falcan (1957), Emanuel Bădescu (1952), Dinu Poștarencu (1952), Ionuț Iliescu (1973), probabil Ilie Gorjan (1950) și Iancu Gogâltan (cu o lucrare publicată deja în 1981), așadar 15 sau chiar 17. Născuți după 1973 sunt Cosmin Lucian Gherghe (1976), Georgeta Ghionea (1977), Luiza Timeea Bălășoiu (1976), Laura Sava (1975), Ileana Cioarec (1980) și Gheorghe Miron (1975), Ramona Hogiu (1977) – în total 7, 5 fiind din Craiova. Ne referim ca reper tocmai la anul 1973 fiindcă persoanele născute până atunci au parcurs cel puțin o clasă de liceu înaintea schimbării de regim în decembrie 1989, întâmplător clasa a noua, când se studia și revoluția din 1821. Totuși, nu această coincidență am avut-o în primul rând în vedere, ci faptul că preocupările și atmosfera morală din timpul liceului influențează hotărâtor opțiunile valorice și atitudinale, chiar și preferințele tematice ale viitorului istoric, mai mult decât studiile superioare alocate specializării, sau altfel spus încadrării informaționale și conceptuale a înclinațiilor existente anterior.

Căderea în desuetudine a subiectului revoluției din 1821 credem că se originează așadar, cel puțin ca explicație generală, în orizontul mental și în cultura politică emergentă din societatea românească de după decembrie 1989, recognoscibile deopotrivă în discursul public și în câmpul istoriografic. Avem în vedere cele două trăsături majore care au caracterizat epoca, și anume anticomunismul – alimentat ani de zile în contextul rivalităților dintre partide – și europenismul, exprimat inițial în obiectivul primirii României în Consiliul Europei, apoi în planul de aderare a sa la Uniunea Europeană. Sub aspectul cercetării, anticomunismul s-a regăsit, pe lângă interesul recuperatoriu față de chestiunea represiunii și memorialistica închisorilor, într-o apetență tot mai scăzută în legătură cu însăși ideea revoluționară, de la care se revendicase măcar formal și regimul comunist. Ajunge să amintim că momente cum au fost împlinirea unui secol de la revoluțiile ruse din 1917, respectiv, a 230 de ani de la debutul Revoluției franceze au trecut aproape neremarcate printre istorici, ca să nu mai amintim de *mass media*. (În timp ce postul de televiziune Arte a programat în 2017 o serie întreagă de filme consacrate evenimentelor din Rusia). În privința europenismului trebuie să facem o precizare, în sensul că, deși apare corelativ cu occidentalismul, cele două nu sunt sinonime. Occidentalismul desemnează dorința de racordare la modelele instituționale și culturale occidentale ca mijloc de afirmare finalmente a propriei identități

naționale (cum s-a întâmplat, spre exemplu, în cazul generației pașoptiste), pe când europenismul, așa cum este promovat în ultimele decenii, echivalează mai curând cu devalorizarea elementelor constitutive ale propriei identități, în particular a statului-națiune. Nu vom insista aici asupra formulărilor specifice ale europenismului în istoriografie, subsumabile unui curent revizionist cu mize totodată ideologice și de putere în interiorul comunității profesionale. Le vom rezuma numai prin intermediul aprecierii concludente a lui Marius Turda, care este de părere că reafirmarea unui stat român unitar nu reprezintă astăzi altceva decât un anacronism istoric⁶.

În aceste circumstanțe, istoricilor, mai tineri, alții decât cei din zona Olteniei, nu li s-a transmis interesul anterior pentru revoluția din 1821, evaluată în mod tradițional tocmai ca moment de început al procesului „regenerării naționale” încheiat cu Marea Unire din 1918. Cu atât mai mult, cu cât unii asociază această evaluare cu propaganda naționalistă din timpul regimului comunist, reflectată prin excelență în așa-numita epopee națională cinematografică⁷. În plus, spre deosebire de revoluția din 1848, inserată fenomenului european, sau ca să folosim un termen consacrat: revoluției atlantice, aceea din 1821 se acorda cel mult cu problematica balcanică inspirată de Rusia și oferea imaginea unei mișcări arhaice, cu o importantă componentă țărănească, într-o societate în care moda, ambientul, obiceiurile erau încă de factură orientală.

Criticii ar putea să califice asemenea motivații circumstanțiale drept dovezi de conformism intelectual, după cum cei vizați ar putea răspunde că nu fac decât să abandoneze clișeele trecutului și să imprime astfel o nouă direcție demersului științific. Este fără îndoială o polemică necesară, de natură să contribuie la clarificarea epistemică și valorică a câmpului istoriografic, dar care nu face obiectul tratării noastre. Ceea ce am vrut să arătăm a fost relația dintre o anumită tendință și cadrul general al cercetării (ne-am referit în context la cadrul mental, nu și la cel material), precizând că acest cadru orientează și explică, însă nu prescrie la modul absolut preferințele și opțiunile istoricilor într-o direcție sau alta.

ITALIAN NEUTRALITY IN ROMANIAN PUBLIC OPINION

Résumé

L'article est une approche sur l'évolution de l'intérêt historiographique roumain à propos de la révolution de 1821 durant les trois dernières décennies. On constate alors, en considérant le nombre de volumes et d'articles publiés, une chute en désuétude de ce thème, qui tend à devenir une

⁶ Marius Turda, *Transylvania revisited: public discourse and historical representation in contemporary Romania*, în Balász Trencsényi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi and Zoltán Kántor (edited by), *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Budapest, Iași, Regio Books, Editura Polirom, 2001, p. 200.

⁷ Bogdan Jitea, *Cinema în RSR. Conformism și disidență în industria ceașistă de film*, Polirom, 2021, p. 203–217.

préoccupation surtout locale en Olténie. Les explications proposées concernent les éléments de la culture politique dominante dans l'espace public après 1989, qui comportent l'idée révolutionnaire en général et la valorisation de l'États-nation notamment parmi les générations plus jeunes des historiens.

Mots-clés: révolution de 1821, historiographie roumaine, culture politique.